

Право кандидовања преко зборова грађана и произвођача обезбеђивало би кроз одговарајућу изборну технику широку демократску основу новом изборном систему.

Треће, друштвене промене довеле су и до система друштвеног управљања у Социјалистичком савезу. Ови нови односи управљања омогућавају да Социјалистички савез буде носилац изборног процеса. То ће још више омогућити да нови изборни систем оствари одговарајући начин организације друштвеног и политичког система који одговара садашњој етапи развоја социјализма у нашој земљи.

Др. Владислав Поповић

РАЗВОЈ И ПРОМЕНЕ У КАЗНЕНОЈ ПОЛИТИЦИ НАШЕ ДРЖАВЕ

Кривично законодавство и казнена политика наше државе формирају се већ у току народноослободилачке борбе али је њихова систематска изградња постепено остваривана тек по окончању рата, саобразно друштвено-економском и политичком развоју наше земље. Услед тога, промене које су се одиграле у овом развоју добиле су свој одговарајући одраз у поменутом законодавству и политици, па се могу анализирати према својим значајнијим моментима.

У току народне револуције, на место старе експлоататорске државе створена је нова држава у којој неће постојати више искоришћавања туђе радне снаге. Следствено томе у оваквој држави кривично право, као и право уопште, служили су и служе заштити социјалистичких односа, у чему се кривично право ФНРЈ у основи и разликује од старог права јер се суштинска разлика између буржоаског и социјалистичког права огледа првенствено у погледу носиоца заштите коме се ова даје. Стога су кривично право и законодавство у новој држави још од почетка видљиво указивали на свој класни карактер, па се њихов основни принцип у току народноослободилачког рата састојао у томе што се као законито сматрало само оно што помаже интересе народноослободилачке борбе, а као незаконито све оно што је томе интересу противно и што је за њега штетно (1).

1. По окончању рата, кривично законодавство и казнена политика у прво време били су углавном усмерени на заштиту основних демократских, политичких, националних и економских тековина народноослободилачке борбе. Из тога доба су нарочито познати били Закон о кривичним делима против народа и државе, Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора, Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже и Закон о заштити народних добара и њиховом управљању, сви донети 1945.

Доношењем општег дела Кривичног законика у 1947 казнена политика наше државе добила је свој одређени израз и постављена је основа

(1) М. Пијаде: О нормализовању нашег правосуђа, Изабрани говори и чланци, Београд, 1948, с. 36.

за њено законито спровођење. Од нарочитог је значаја што су у овом Законику одређени задатак кривичног законодавства ФНРЈ, сврха кажњавања и општа начела о извршењу казни. Као задатак нашег кривичног законодавства поставља се да оно штити од друштвено опасних дела, народну државу засновану на тековинама народноослободилачке борбе, њен правни поредак, њену социјалистичку изградњу и личност и права њеног грађанина (чл. 1). Заштита државе и њеног апарата остала је и даље на првом месту, јер је овај у првој фази изградње социјализма спроводио мере за ту изградњу и руководио целокупном народном привредом. Међутим, карактеристично је да се у исто време сада истиче поред државе, и заштита личности и права њеног грађанина, што има свој теоријски и политички значај, јер се тиме открива суштина народне државе и тенденција њеног законодавства, нарочито демократизам и хуманизам њеног правног поретка.

Као сврха кажњавања одређује се на првом месту уништавање друштвено опасне делатности, одвраћање и спречавање учиниоца да не чини кривична дела, затим преваспитавање и поправљање учиниоца и најзад општи васпитни утицај на друге чланове друштва у циљу одвраћања од вршења кривичних дела (чл. 2). Законик је на овај начин одредио суштину и правац казнене политике наше државе, означио каква сврха кажњавања одговара њој и каква се сврха једино може остваривати у друштву у коме су ликвидирани услови искоришћавања човека од стране човека. Практичан значај поменуте одредбе је у томе што се прописивањем сврхе кажњавања даје јасан путоказ при одмеравању казне учиниоцу кривичног дела у границама одређених законом, тако да судија при савком изрицању осуде мора имати у виду и сврху која се има постићи кажњавањем. Према изложеној сврси кажњавања карактеристично је да се са учвршћењем државне власти и обновом народне привреде тежиште кажњавања које је у ратном и првом послератном периоду било углавном на принуди, почиње да помера на преваспитавање и поправљање учиниоца кривичних дела, али не треба губити из вида да је васпитни утицај још од почетка стварања нове државе био знатно заступљен при кажњавању.

У основи овакве концепције сврхе кажњавања лежи идеја да се казна код нас не схвата више као одмазда, испаштање и ретрибуција према учиниоцу кривичног дела већ као средство заштите постојећих друштвених односа и мера за поправљање кривца, што се у основи разликује од схватања у старој држави и теорији права. У кривцу се често не гледа више као на рођеног и непоправљивог учиниоца кривичног дела већ као на човека коме се без обзира на тежину кривичног дела треба помоћи и пружити прилика да се поправи и врати у друштво као његов користан и равноправан члан. Овакво схватање представља не само став нашег друштва на одређеном степену свога развоја према криминалитету и учиниоцу кривичног дела као човеку и члану друштвене заједнице већ и најсавременије погледе у науци кривичног права. Отуда се једно од обележја нашег кривичног законодавства састоји у томе што се оно заснива не само на начелима који су изграђивани у току народне револуције и развоју нашег друштвеног живота већ је оно прихватило и

напредне тековине и идеје савремене науке кривичног права. На тај начин, елементи буржоаског права су садржани и у нашем законодавству сагласно принципима марксизма — лењинизма у оној мери уколико ти принципи представљају демократске установе и уколико су у складу са друштвено-економским преображајем који је извршен у нашој земљи.

Питању извршења казни Кривични законик из 1947 посветио је засебан одељак (чл. 81—86) и у овоме је поставио основна начела за извршење казни, остављајући при томе да се исто детаљније регулише посебним прописима. Пошто је подвукао да се извршењем казне остварује сврха кажњавања одређена овим законом, законодавац изрично прописује да сврха казне не може бити проузроковање физичких патњи или вређање људског достојанства осуђеног. Наука и искуство су доказали да је немогуће васпитно деловати не само на човека већ и на ма које живо биће ако му се наносе физичке патње и болови. Како се извршењем казни, поред заштите постојећих друштвених односа, треба да оствари преваспитање и поправљање учиниоца кривичног дела, за ово је нужен услов да се приликом њиховог извршења осуђеним лицима не наносе физичке патње нити вређа њихово људско достојанство. Оваквим својим хуманим ставом према учиниоцу кривичног дела наш законодавац је остварио основни захтев који се у науци о извршењу казни постављао као неопходан услов за поправљање учиниоца. Међутим, у старој држави, као што је добро познато, ово није био случај јер су наносење физичких патњи, разна понижавања и убијања човечјег достојанства уз употребу окова, ћелија и других средстава била скоро редовна појава.

Закон о извршењу казни који је донет 1948 поставио је основу и детаљно обрадио правила на којима се имају извршавати правоснажно изречене казне, чиме је још више учвршћена законитост у нашој земљи. У образложењу предлога овога закона подвлачи се да је главни циљ извршења казне да се осуђени за време издржавања казне преваспита и по издржаној казни врати друштвеној средини као користан и дисциплинован члан друштва који неће више вршити кривична дела и који ће сарађивати на социјалистичкој изградњи земље. За остварење овако постављеног циља у закону је предвиђен читав низ мера, па се као основно и најважније средство за то наводи рад осуђеника који се поставља као њихово право и дужност, за који ови примају накнаду. За извођење поменутог рада у казнено-поправним установама основана су индустријска предузећа, занатске радионице и пољопривредне економије кроз које осуђена лица стичу радне навике и дисциплину рада. Тако је дошло до крупне промене у схватању улоге и значаја осуђеничког рада. Насупрот ранијем схватању у теорији и пракси старе државе, по којима рад затвореника представља допунски елемент казне и има репресивни карактер уз бездушно експлоатисање њихове радне снаге, сада је дошло до израза схватања да овај рад представља најпогодније средство и методу за преваспитање осуђеника како би се ови оспособили за користан живот кад се пуне на слободу.

Затим су Законом о извршењу казне за обучавање и даље развијање осуђеника у појединим корисним стручним знањима заведене су стручне

занатске школе и курсеви, настава за опште образовање, а за неписмене аналфabetски течајеви. Поред наставно-васпитне делатности, за културно уздизање и развијање правилног односа према заједници организована је у свакој казнено-поправној установи још и културно-просветна и физкултурна делатност. Сем тога у свакој установи за извршење казне постоји библиотека из које се осуђеницима дају књиге на читање, а поједини осуђеници могу добити дозволу за набавку и других књига које не би биле у противности са њиховим васпитањем. Од нарочитог је значаја да је осуђеницима загарантовано право на један дан одмора у недељи, здравствена заштита и социјално осигурање у случају несреће на послу, затим дописивање са члановима породице, пријем пакета и посета. За овим су предвиђена детаљнија правила о условном отпусту осуђеника. Увођењем условног отпуста се постиже подстицање осуђеника на њихово поправљање стављањем у изглед да ће се пустити на слободу пре истека казне, ако се покаже да су се својим владањем и радом толико поправили да се може очекивати да неће даље вршити кривична дела.

Важно је напоменути још да је у овом закону садржан и разрађен тзв. систем заједничког издржавања казне, по коме осуђеници издржавају казну лишења слободе по правилу заједно али одељени по сродним групама, док само изузетно по самицама. Овај систем који је одмах по ослобођењу земље заведен заменио је тзв. ћелијски систем у старој држави, по коме су осуђеници обавезно једно време проводили по ћелијама. Укидањем ћелијског система и увођењем заједничког издржавања казне заведен је бољи и савременији систем који у свету добија данас све већи број присталица јер је искуство показало да је усамљење веома често доводило до физичких и душевних оболења, интелектуалног ослабења и губитка личне иницијативе, што у знатној мери штетно утиче за њихово потребно прилагођавање друштвеном животу, па су се тако неприлагођени поново одавали вршењу кривичних дела.

2. Кратко време после доношења поменутих закона дошло је до најзначајнијег догађаја у социјалистичком развоју ФНРЈ. Доношењем Основног закона о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима из 1950, као и низом других закона и прописа који су у вези са тим донети, почело је одумирање државних функција, нарочито у привреди уз проширивање демократије у свим областима друштвеног живота. Сагласно томе, у овој фази развоја у којој држава као инструмент насиља нестаје у процесу демократизације, слобода и права грађана добијају особити значај, па се морају нарочито штитити. Услед тога њихова заштита долази до видног и карактеристичног израза у будућем кривичном законодавству.

У поменутој фази даљег развоја социјалистичког односа донет је 1951 Кривични законик којим је извршена кодификација целокупног нашег материјалног кривичног права. Кривични законик се заснива на истим основним начелима на којима се оснивало наше раније кривично законодавство, само су та начела још више изражена и даље развијена. У духу оствареног развоја дата је у чл. 1 КЗ нова формулација задатка кривичног законодавства ФНРЈ која углавном има сличности са оном

ранијом из Кривичног законика од 1947. Разлика је само што се сада на првом месту истиче заштита личности грађана, његових Уставом и законима зајемчених права и слободе од друштвено опасних дела а на другом месту држава као таква. „На тај начин одредба чл. 1 КЗ видно испољава условљеност социјалистичког развитка ФНРЈ проширивањем и респектовањем права грађана ФНРЈ” (2). За разлику од чл. 1 Кривичног законика од 1947, који је кривичноправну заштиту првенствено усмерио против контрареволуционарних елемената, у чл. 1 Кривичног законика од 1951. штитећи првенствено личност, слободу и права грађана, истовремено и паралелно се остварује и заштита државе и социјалистичког уређења ФНРЈ. Тиме основе нашег државног и друштвеног уређења нису биле ничим ослабљене већ напротив добијају своју још ширу и садржајнију заштиту. Треба подвући да овакав став нашег законодавства у погледу слободе и права грађана није био само програмске или декларативне природе већ је он доследно спроведен кроз цео законик пошто су у њему читав низ института и кривична дела, па чак и цела XIII глава која носи назив „Кривична дела против слободе и права грађана” посвећени што пунијој заштити овим добрима. Значајне промене које су настале у развоју нашег друштвеног живота довеле су тако по свог одговарајућег одраза и видног израза у кривичном законодавству приликом изражавања основне линије казнене политике наше државе у савременој фази њеног развоја.

Сврха кажњавања изражена је сада у чл. 3 КЗ али између ње и оне из ранијег законика нема неке суштинске разлике. Једино је на крају додато да је циљ који се жели постићи кажњавањем још и утицај на развијање друштвеног морала и друштвене дисциплине грађана. Ово је логична последица развоја јер у друштву као што је наше са све већим продубљивањем социјалистичких друштвених односа потребно је да се кажњавањем нарушиоца ових односа настоји још и да се развије свест о једном одређеном моралу и друштвеној дисциплини грађана а не само да се иде на њихово застрашивање. Остварење и ове сврхе, која досада ни у једном законодавству света није била тако изражена и у пракси остваривана, несумњиво ће повољно утицати на спречавање вршења кривичних дела у будућности.

Слично ранијем законуку и Кривични законик је питању извршења казни посветио посебно поглавље (чл. 51—60) у коме је поставио опште одредбе за извршење казни, остављајући да се исто детаљније регулише посебним законом. Поред поновљене раније забране да се при извршењу казне не смеју осуђеном лицу наносити физичке патње нити се вређати његово људско достојанство, у Кривичном законуку су углавном постављена основна начела о правима и дужностима осуђених за време издржавања казне лишења слободе, а која су углавном остала иста као и раније само су нешто јасније прецизирана. Због своје оријентације на преваспитање осуђеника при извршењу казни лишења слободе и због читавог низа општих начела која представљају нов оквир и основу најса-

(2) Н. Срзентић — Др. А. Стајић: Кривично право ФНРЈ, Београд, 1953, с. 118.

временијег поступања са затвореницима, наш Кривични законик се помиње међу најсавременијим законцима у свету и добио је одговарајуће признање у значајној публикацији о савременим методама у поступању са затвореницима коју је издала Fondation internationale pénal et pénitentiaire у Женеви 1955 (3).

Поменути развој нашег друштвеног живота дошао је до свога одраза и у Закону о извршењу казни од 1951. Иако се главни принципи овога закона не разликују од оних на којима је био изграђен наш систем извршења казни после ослобођења и даље развијен у Закону о извршењу казни из 1948, положај осуђених лица се у Закону из 1951 детаљније регулише и још се више поклања пажња њиховом преваспитавању. Значајна карактеристика овога закона је — како се то наводи у образложењу његовог предлога Народној скупштини — да је он израђен на принципу да осуђено лице не губи сва права и да се не препушта самовољи државног органа који извршује казну. Доследно овоме поставља се као основно начело у закону (чл. 1) да се према осуђеним лицима за учињена кривична дела извршавају само оне казне, мере безбедности и васпитно-правне мере које су прописане у закону и изречене у судској одлуци. Развијајући даље ово начело, законодавац прописује да се при извршењу кривичних санкција осуђеном лицу могу одузети или ограничити само права обухваћена одређеном казном односно мером а на начин и под условима утврђеним у судској одлуци и у овоме закону. Овим се поставља тзв. начело законитости при извршењу казни као даље продубљење начела законитости уопште а посебно начела законитости кривичних дела и казни. Практично то значи да „права која применом казнене мере осуђеном лицу нису одузета признају му се и за време издржавања казне и морају бити респектована”, како се то наводи у поменутом образложењу. За овим се у закону понавља раније схватање да сврха и начин извршења казни не може бити nanoшење физичких патњи или повреда људског достојанства осуђеног лица. Тако су најсавременија начела при извршењу казни лишења слободе и то начело законитости извршења казни и принцип хуманости при овоме, уз примену индивидуалног поступања са осуђеницима, чврсто уграђени у темеље нашег система извршења кривичних санкција под утицајем наведеног развоја нашег друштвеног живота. Тиме се омогућава заштита личности, слободе и права грађанина чак и у случају када овај изврши кривично дело јер се на тај начин може најбоље од њега, као непријатеља друштва, створити његов пријатељ и будући кристан члан.

Од посебног је значаја да се у Закону о извршењу од 1951 предвиђа организовање посебних одбора грађана при сваком среском односно градском народном одбору који би служили за пружање помоћи лицима која су отпуштена из казнено-поправних установа по издржаној казни или на условни отпуст. Искуство је показало да поједини осуђеници и поред повољног дејства казне на њих нису могли одмах по отпуштању на слободу да се запосле, поред осталог још и због извесног неповерења јавно-

(3) Méthodes modernes de traitement pénitentiaire, Genève, 1955, p. 24.
p. 511—512.

сти према њима. Ради тога је потребно да заједница овим осуђеницима укаже помоћ да нађу упослење или да им пружи материјалну помоћ у случају оболења пре њиховог запослења. За пружање ове врсте заштите законодавац је зато и предвидео поменуте одборе грађана, па се на ове сада могу да обрате сви отпуштени осуђеници. Ова помоћ после издржане казне често може бити од неоцењивог значаја за превенцију криминалитета, а нарочито за сузбијање поврата, јер је утврђено да је за бивше затворенике у погледу њиховог поновног пада најкритичније време после пуштања на слободу уколико брзо не нађу неко запослење.

3. Кривични законик из 1951 и Закон о извршењу казни из исте године за протеклих осам година по своме доношењу извршили су одређену им улогу у погледу сузбијања криминалитета; преваспитавања ученилаца кривичних дела, осигуравања права и слободе наших грађана, као и учвршћење социјалистичке законитости уопште. Међутим, у току поменутих протеклих година десиле су се знатне и дубоке промене у животу наших народа, нарочито у погледу друштвеног управљања и развитка комуналног система, услед постигнутих резултата у даљој социјалистичкој изградњи наше земље. Ове промене у материјалној основи и структури нашег друштва довеле су до преображаја у његовим идеолошким схватањима, услед чега је настала потреба да се у области кривичног права и извршења казни изврше одговарајуће измене. Сем тога постојала је и потреба да се казнена политика наше државе ближе одреди и усмери према постојећем стању криминалитета, јер су за протекло време на једној страни поједина кривична дела постала беспредметна с обзиром на остварени друштвени развитак, док су се на другој страни појавиле нове друштвено опасне делатности које је требало инкриминисати.

Изменама и допунама у Кривичном законнику из 1959 не дира се у постојеће основне принципе о кривичној одговорности, кривичном делу и кривичној санкцији. Међутим, иако ове измене не значе промену наше казнене политике у основи, оне уопште узев „знача одређено усмеравање у правцу даљег сужавања репресије и даље хуманизације у примени и извршењу репресивних мера” (4). Суштина поменутих измена као и казнене политике наше државе изражени су у говору представника Савезног извршног већа приликом претреса Предлога закона о изменама и допуна Кривичног законика. Сматра се наиме, да је ради успешног сузбијања криминалитета као сложене друштвене појаве потребно да општи став према тој појави буде јасна и недвосмислен. Према овоме, данас се у погледу криминалитета у нашој земљи, у условима изградње социјализма, полази од тога да је неопходна борба против криминалних делатности као појаве које су штетне по друштво и којима се нарушавају социјалистички односи. Међутим, с друге стране у борби против криминалитета потребно је да се води брига о личним правима грађана јер су „та права нужни саставни део социјалистичког демократског кретања и услов за

(4) Из говора представника Савезног извршног већа приликом претреса Предлога закона о изменама и допунама Кривичног законика, Стенографске белешке Савезне народне скупштине, Београд, 1959, књ. II, св. 3, с. 493.

развитак социјализма уопште" (Програм Савеза комуниста). Због тога се у казненој политици наше државе полази на првом месту од поставке да је кажњавање једно нужно зло и да начелно њему треба прибећи само кад друга средства, на првом месту превентивна и васпитна, нису била довољна за сузбијање друштвено опасних делатности. При томе се имало у виду да казна значи одузимање или ограничење појединих основних права грађана, па се настојало и настоји да се општим васпитним утицајем и уклањањем узрока који доводе до вршења кривичних дела, сузбије и њихово вршење. У овом погледу до данас је остварен знатан успех јер према статистичким подацима задњих година криминалитет у нашој земљи опада сваке године приближно за 11%, што представља значајну чињеницу ако се узме у обзир да у целом свету постоји општи пораст криминалитета.

Како се у процесу социјалистичког развитка друштва развијају све више нови људски односи, јача улога личности у друштву и стално израстају нови „хуманистички квалитети међу људима", природно је да се очекује одражавање тога развитка и на сам систем кривичног права и на казнену политику уопште, па се под његовим утицајем морају ови мењати и усаглашавати са карактером и потребама социјалистичког друштва. „Према томе потребе тога друштва морају бити искључиво мерило одређивања карактера те политике на сваком ступњу његовог развитка. То значи, другим речима, да се наша казнена политика мора све више оријентисати на превентивну заштиту друштвених добара и вредности, на поправљање деликвената и омогућавање његове реинтеграције у социјалистичкој заједници" (5). Да би се постигао овај циљ, сам систем кривичних санкција и начин њиховог извршења, по својој објективности и прилагођавању сваком конкретном случају, треба да буде такав да развија код осуђених лица позитивна својства и правилан однос према заједници, како би се после издржане казне могла да укључе у друштвено користан рад. Међутим, сам процес стварања нових друштвених односа на основи развијања производних снага и уздицања свести јесте један дуг и сложен процес. У овоме, поред снага и утицаја који на њега позитивно и стваралачки делују, појављују се и снаге које негативно и рушилачки делују. Међу овима се нарочито истиче криминалитет односно вршење друштвено опасних делатности. Услед тога друштво ради своје заштите мора да примењује казнене мере и не може се задржати само на васпитним мерама према онима који угрожавају социјалистичке односе у нашој земљи или вређају слободу и права наших грађана. На тој се основи кажњавање, које по потреби некад може да буде оштро и бескомпромисно, појављује као нужно. Услед тога се васпитни и хуманистички карактер који се огледа у изменама Кривичног законика не може тумачити тако као да наше друштво напушта борбу против друштвено опасних делатности путем примена кривичних санкција. Напротив, та ће се борба и даље водити али само средствима и методама које су прикладније и ефикасније за сузбијање поменутих делатности (6).

(5) Исто.

(6) Детаљније о поменутом говору и казненој политици наше државе видети наведене Стенографске белешке, с. 492—497.

У духу изложених принципа казнене политике, измене и допуне у Кривичном законнику се углавном односе на систем казни, на мере према малолетницима, затим на одредбе о извршењу казни, као и на кривична дела против народне привреде. Полазећи од основне поставке да је преваспитање учиниоца кривичних дела и њихово оспособљавање за друштвени живот првенствени циљ казне и казнене политике, измене у систему казни, као што је поменуто, уопште узев представљају ублажавање кажњавања. Ово се огледа прво у сужавању смртне казне и њеном ограничавању на што мањи број кривичних дела, услед чега поменута казна све више постаје изузетна мера и то само за најтежа кривична дела, као што је на ту меру у пракси нашег правосуђа већ сведена. А затим, као замена за смртну казну предвиђа се сада строги затвор у трајању од 20 година, на место ранијег у доживотном трајању који се укида јер не одговара схватању о воспитном утицају казне, пошто осуђеника чини равнодушним према мерама ресоцијализације која се на њега примењују. Ради поменутог схватања сврхе кажњавања даље је дошло до снижења општег законског максимума код строгог затвора од 20 на 15 година, а код казне затвора од 5 на 3 године. Од нарочитог је значаја затим укидање казне губитка грађанских права, чиме се омогућава да се осуђеници после издржане казне укључе у нормалан живот, тако да одсада уживају и могу стицати сва права осим она која су им ограничена услед правних последица осуде. Развијајући даље идеју хуманизације казне, заштите права и достојанства човека-учиниоца кривичног дела, у изменама је извршено знатно ограничавање правних последица осуде за извршена кривична дела. Највећи број осуђених лица се после издржане казне уводи у сва права која су уживали пре осуде. Они се враћају сада друштву као његови равноправни чланови јер постају пуноправни грађани одмах после пуштања на слободу, пошто више нису ограничени никаквим сметњама за укључивање у редован живот. Затим, да би се створила шира могућност за остварење воспитно-поправног дејства казне, у изменама је проширена могућност изрицања условне осуде, док се за особито лаке облике кривичног дела заводи судска опомена као посебна кривичноправна мера.

Приликом одређивања казнене политике према малолетницима дошла је до свог потпуног израза идеја о воспитном утицају кривичне санкције тако да су васпитање и преваспитање малолетника постављени као основна и једина сврха примене мера према малолетницима. Услед тога централно место у систему мера према малолетним учиниоцима кривичних дела заузимају воспитне мере, док се само изузетно, и то једино старији малолетници могу казнити, али не редовним казнама већ посебном казном малолетничког затвора која опет искључиво има само воспитну улогу. Сем тога, регистар воспитних мера према малолетницима је знатно проширен тако да је омогућено да се примени она мера која најбоље одговара личности малолетника.

У погледу извршења казне у изменама Кривичног законика садрже се као и раније само опште одредбе, међу којима доминира начело хуманог понашања према осуђеницима и поштовања њиховог људског досто-

јанства. У низу права која се гарантују осуђеницима, а која казну чине још хуманијом и човечнијом, поред права на рад, на здравствену заштиту, на социјално осигурање, на један дан одмора у недељи, на дописивање, примање посета, пакета и пошиљки, сада су им призната још и право на осмочасовни непрекидни одмор у времену од 24 часа и право на непрекидни одмор најмање 14 дана у току једне године. Са увођењем годишњег одмора за затворенике наш законодавац је у постојећим условима и околностима достигао највећи доказ хуманог и човечног односа са учиниоцима кривичног дела. О значају ових права, особито годишњег одмора на телесно и душевно здравље осуђеника, на одржавање њихових породичних и друштвених веза и односа и тиме на њихову ресоцијализацију, излишно је уопште говорити.

Закон о извршењу кривичних санкција који је донет 1961 развио је и још више продубио изложену казнену политику наше државе у погледу извршења казни. Заснивајући се на већ постојећим начелима хуманости, законитости и индивидуалног поступања у овоме закону је изрично одређено да је сврха извршења казне лишења слободе „оспособљавање осуђених лица да по повратку у слободу живе и раде у складу са законом и испуњавају дужности грађана социјалистичке заједнице” (чл. 9). Пошто су наука и дугогодишње искуство доказали да се остварење такве сврхе може да постигне једино ако се извршење казне лишења слободе заснива на преваспитавању осуђеника а ово је могуће само ако се са њима човечно поступа, у закону је предвиђен читав низ мера и института које казну чине хуманијом и човечнијом. Пре свега у њему су права осуђеника детаљније изложена и ближе одређена него у изменама Кривичног законика. Поред већ наведених и признатих права, у Закону о извршењу осуђеницима се даје и право притужбе управнику казнено-поправне установе, па чак и самом Државном секретаријату за унутрашње послове, због повреде њихових права или због других неправилности које су у установи учињене према њима. На овај начин су осуђеници добили и реалну могућност не само за заштиту већ и остварење својих гарантованих права. За овим се у закону, поред општих казнено-поправних домова, заводе и посебни казнено-поправни домови намењени за поједине категорије осуђених лица, међу којима се помињу отворени казнено-поправни дом, казнено-поправни дом за млађа пунолетна лица и казнено-поправни дом за малолетнике, док се по потреби могу оснивати и друге врсте посебних казнено-поправних домова. Даље се према степену обезбеђења казнено-поправних установа и ограничења слободе осуђених лица могу оснивати казнено-поправне установе затвореног, полуотвореног и отвореног типа. Завођење разних типова казнено-поправних установа у савременој науци о извршењу казни се предлаже као неопходно потребно да би се извршење казни лишења слободе могло да подеси према личности осуђеника јер је само тиме могуће да се оствари њихово оспособљавање за друштвени живот. Зато су са преображајима у сврси кажњавања и извршења казни, наместо класичних казнених завода којима је XIX век дао свој добро познати лик, настале нове установе у којима узимајући

у обзир индивидуална својства осуђеника, постоје најбоље услови за њихову ресоцијализацију.

Напори нашег законодавца да се свим могућим мерама помогне учиниоцима кривичних дела око њиховог подизања и оспособљавања за частан друштвени живот дошли су у новом закону о извршењу особито до израза предвиђањем читавог низа нових мера после пуштања на слободу. Ради што лакшег укључивања осуђеника у редован живот на слободи сада се помоћ отпуштеним осуђеницима може састојати нарочито у привременом смештају и обезбеђењу исхране, у обезбеђењу нужног лечења, у избору нове средине у којој ће осуђеник живети, у сређивању породичних прилика, у проналажењу подесног запослења, у организовању довршења започетог стручног оспособљавања и у давању новчаних износа за подмирење најнужнијих потреба. У већим местима могу се оснивати чак и прихватилишта за смештај лица отпуштених са издржавања казне која се нису могла да сместе и упосле по изласку на слободу. Да би предвиђена помоћ била што ефикаснија, наместо ранијих одбора грађана који у том погледу нису били увек довољно ефикасни, у закону се сада заводе посебни одбори при сваком савету општинског народног одбора надлежном за послове социјалног осигурања. А ови одбори који су сада у ствари нека комбинација државног и друштвеног органа имају такав састав да су стварно у стању да обезбеде потребну помоћ отпуштеним осуђеницима.

4. Даљи развој друштвених односа у нашој земљи одразиће се као и досада неминовно на њено будуће законодавство и казнену политику. Полазећи од напред изложене казнене политике, имајући у виду основне потребе нашег друштва као социјалистичког, може се одредити будућа садржина казнене политике наше државе и правац њеног даљег развоја. Према томе, а нарочито с обзиром на даље продубљивање друштвеног самоуправљања и комуналног система, као и свестраног уздизања широких народних слојева из којих израстају нови „хуманистички квалитети“, може се сматрати да ће у будућем развоју кривичног права потпуно преовладати превентивна заштита друштвених добара и вредности не место репресивне. Сузбијање криминалитета вршиће се углавном отклањањем узрока који доводе до вршења кривичних дела и општим васпитним утицајем, особито развијањем друштвеног морала и друштвене дисциплине грађана. Уколико пак поједина лица и поред тога изврше повреду друштвених добара и вредности настојаће се да се кажњавањем и извршењем казни оствари искључиво њихово поправљање и оспособљавање за друштвени живот. Да би се ово постигло потребно је да казна и њено извршење потпуно изгубе ретрибутивни и застрашујући карактер. На тај начин би се казна од средства одмазде и застрашења најзад потпуно претворила у чисту меру ресоцијализације, у меру која ће имати карактер свенародног укора и која ће водити стварном поправљању човека. А као најбољи начин извршења казни, особито казне лишења слободе, био би онај који се највише приближава слободном животу и који би био сличан режиму установа за малолетнике, у коме би се настојало

да се осуђеници науче основним друштвеним врлинама и допуне своје недостатке у образовању и знању.

За остварење поменуте казнене политике потребан је одговарајући развој у материјалној и идеолошкој основици нашег друштва. Када ће се он достићи не може се унапред одредити, али се с обзиром на већ постигнуте резултате у нашем друштвеном развоју може прићи постепеном остварењу означене политике. У изменама Кривичног законика наш законодавац је и пошао овим путем, па је предузео напред изложене мере. Искуство и пракса су показали да су ове мере оправдале своје увођење пошто нису ослабиле заштиту постојећих друштвених односа већ су је још више ојачале.

С обзиром на издржану пробу и даљи развој нашег живота могло би се још смелије кренути напред, па се у погледу *de lege ferenda* може разматрати увођење читавог низа нових мера и института. Пре свега, одредба о сврси кажњавања у Кривичном законика могла би да претрпи одговарајућу измену на тај начин што би се још више истакла превенција и поправљање учиниоца кривичног дела. Јер је једном истом мером, наиме казном, тешко постићи у исто време више циљева, а нарочито поред општег и посебног превентивног дејства, које се поред осталог састоји у застрашењу, остварити још и поправљање учиниоца кривичног дела. У савременој пенологији се сматра да законодавства треба да престану једном да у исто време теже застрашењу и преваспитању деликвентна, јер желећи истовремено оба циља ризикују да не остваре ни један (7). Приликом одређивања сврхе извршења казне лишења слободе у Закону о извршењу из 1961, као што је изнето, наш законодавац већ прихвата ову концепцију.

У вези са евентуалном променом сврхе кажњавања и проширења индивидуалне превенције могао би да претрпи одговарајуће и потребне измене и сам систем казни. Изрицање смртне казне могло би се још више ограничити и свести на што изузетнију меру, па чак ићи и на њено евентуално укидање. У погледу казни лишења слободе, иако ће још за дуже време постојати потреба за њима, могло би се бар смелије прићи замени краткотрајних казни лишења слободе погоднијим средствима. Ово би се нарочито могло успешно да оствари проширењем новчане казне, увођењем казне поправљања штете, казне поправног рада или неке друге мере. Сем тога требало би уопште учинити нове напоре духа за постепено ограничавање, укидање и замену казне лишења слободе бољим и погоднијим мерама јер ова казна не одговара условима савременог друштвеног развоја и живота. Поменута казна садржи у себи један парадокс који се састоји у томе што се учинилац кривичног дела, који је у основи једно друштвено неприлагодљиво биће, повлачи из слободног живота и држи затворен да би се тиме друштвено прилагодио, реадптирао. Међутим, искуство је доказало да он баш овим издвајањем из друштва често постаје још више неприлагодљив и непријатељски располо-

(7) P. Cornil: Les problèmes de droit pénal appliqué et les nouvelles tendances en la matière, Douzième congrès pénal et pénitentiaire internationale, Actes, T. I. p. 511—512.

жен према њему, јер у затвореној средини добија такве особине и навике које су супротне онима које треба да постоје у слободној заједници да би се могао водити друштвено користан живот и рад. А до данас се показало као веома тешко и скоро нерешљиво питање да се извршење казни лишења слободе организује тако да не доводи до читавог низа нежељених последица које ни најразличитија средства нису успевала да одстране.

За овим би у будућем законодавству требало још више предвидети ширу могућност изрицања судске опомене и условне осуде, чиме би се постигла још већа могућност за остварење васпитно-поправног дејства казне. Тако би се изрицање судске опомене могло проширити на сва кривична дела која повлаче новчану казну или казну затвора, док би се изрицање условне осуде могло предвидети у извесним случајевима и за казне строгог затвора у краћем трајању.

Даље би се могле предузети мере за шире и правилније коришћење условног отпуста. Процедура око условног отпуста би се могла, на пример, олакшати децентрализовањем исте тиме што би наместо савезног или републичког државног секретаријата за унутрашње послове, решења о условном отпусту доносила специјална комисија при појединим казнено-поправним домовима. Исто тако могао би се за добијање условног отпуста смањити протек издржане казне од половине на трећину. Сем тога, независно од условног отпуста, могле би се предузети мере за укидање казне лишења слободе чим се несумњиво утврди да је постигнуто поправљање осуђеника. Ако се данас сматра да је сврха извршења казне лишења слободе да се осуђено лице преваспита и оспособи за друштвени живот, онда из овога произилази као логичан и неминован закључак да је даље задржавање таквог лица не само непотребно већ и штетно чим се поуздано утврди да се оно стварно и у потребној мери поправило. Стога се већ поставља као основно начело „савременог извршног права” да власти које изводе извршење казни буду овлашћене да такво лице пусте на слободу иако још није стекло право за условни отпуст или му није истекло време осуде. Без сумње да би ово повукло собом читав низ проблема о томе који би органи, под којим условима и каквом процедуром могли да донесу одлуку о престанку лишења слободе таквом лицу. Многи овде указују и на улогу и учешће судије који је изрекао пресуду, чиме би се остварила давно жељена и корисна сарадња између суда и органа који извршавају казну лишења слободе.

Затим би се могло још смелије прићи ширем увођењу отворених казнено поправних домова јер је искуство показало да се ови домови могу завести за скоро три четвртине затвореника без икакве бојазни да ће они злоупотребити дато им поверење. Ови домови су установе новог типа које су у потпуности раскинуле са класичним схватањем лишења слободе као одмазде и испаштања за учињено дело и заснивају се на новој концепцији лишења слободе по којој се ово састоји у учењу о животу на слободи, у прилагођавању учиниоца кривичних дела друштвеном животу и њиховом оспособљавању за будући користан живот и рад кад се пусте на слободу. Приближавајући због тога затвор што више ближе дру-

штвеном животу, уклањајући материјалне препреке за бекство затвореника и покушавајући на све могуће начине да затвореницима поврати достојанство и част, да их поправи и од њих створи корисне и добре чланове друштва, — отворене установе омогућавају за велики број осуђеника најповољније услове за њихову стварну друштвену реадаптацију. Због свега овога отворени казнено-поправни домови су установе које су историском неминовношћу позване да замене класичан систем извршења казни, систем испаштања и ретрибуције (8).

Даље би и само организовање извршења казни лишења слободе могло да претрпи извесне измене у томе што би се поставило шире на бази самоуправљања и друштвеног управљања који представљају основу целокупног живота и рада нашег друштва. На тај начин би се живот и рад осуђеника саобразио и још више приближио условима живота и рада на слободи тако да би затвори у свему постали права школа за учење о животу на слободи. Овакав систем би у потпуности остварио прилагођавање затвореника начину живота у слободном друштву, пружио би овима реалну могућност за њихову стварну ресоцијализацију и од њих створио свесне градитеље новог друштва, а не пасивне посматраче, неме аутомате или слепо послушно оруђе. У појединим нашим казнено-поправним домовима, као у Нишу, Срем. Метровици, Пожаревцу, Лепоглави, Рабу, итд. већ су почели да се примењују извесни облици самоуправе осуђеника, па су у њима постигнути значајни резултати у погледу начина производње, васпитања и дисциплине затвореника.

Најзад за успешнију борбу противу криминалитета а нарочито за стварање будућих добрих односа између осуђеника и самога друштва потребно је поред државних органа активирати што више само друштво преко својих друштвених организација које би сагласно својим општим задатцима могле да помогну државним органима у спровођењу одређене казнене политике. Ова би се помоћ и сарадња нарочито корисно развијале у организовању културно-васпитног уздизања затвореника и пружању постпеналне помоћи отпуштеним осуђеницима, па би у том смислу требало предузети значајне и одговарајуће измене.

Према изложеном развоју и садржини казнене политике наше државе може се сматрати да се њено основно обележје састоји у прелазу који се врши од репресије ка превенцији. На место ранијег схватања по коме се једино кажњавањем може успешно да сузбије вршење кривичних дела, у нашем друштву се полази од тога да је кажњавање једно нужно зло коме треба прибећи једино ако друга средства на првом месту превентивна и васпитна нису била довољна за спречавање друштвено опасних делатности. Услед тога се наша казнена политика све више оријентише на превентивну заштиту друштвених добара и вредности, првенствено путем искорењивања узрока који доводе до криминалних делатности, као и општим васпитним утицајем на све грађане развијањем друштвеног морала и друштвене дисциплине.

(8) Méthodes modernes de traitement pénitentiaire, p. 83.

Уколико се и поред овога кажњавање појави као нужно и неопходно ради заштите постојећих друштвених односа, њиме се не иде као у ранијој држави на то да се према учиниоцима кривичних дела врши одмазда и застрашење већ се настоји да се ови поправе и да им се омогући реинтеграција у друштву, како убудуће не би вршили кривична дела. Ради постизања овог циља целокупан систем кривичних санкција и начин њиховог извршења, а нарочито казни лишења слободе, подешени су тако да се осуђена лица што боље обуче правилном односу према заједници и да се што више оспособе за користан живот и рад када се пуне на слободу. Услед тога само кажњавање у нашем друштву доживљава у себи једну дубоку промену због које се казна од мере репресије претвара постепено и све више у меру ресоцијализације учioniца кривичних дела. Зато је једно од важних обележја казнене политике наше државе, још од њеног настанка па све до данас и које се као његова црвена нит провлачи, састоји у васпитно-поправном утицају на учioniце кривичних дела како би се ови поново вратили заједници као њени добри и корисни чланови. Још од првих дана настанка нове државе па све до данас свим учioniцима кривичних дела који су се поправили и који су напустили непријатељски став према друштву давала се и даје се могућност да се врате у заједницу и приђу друштвено-корисном раду.

Оваква казнена политика не значи слабљење или напуштање борбе против криминалитета путем примене кривичних санкција већ само њено прилагођавање онаквом криминалитету какав он стварно постоји код нас. Даље промене у материјалној основи и структури нашег друштва, које ће довести до промена у његовим идеолошким схватањима, добиће неминовно као досада свој одговарајући одраз и у казненој политици наше државе.

Др. Милош Радовановић

УЛОГА ОГРАНИЧЕЊА ТРОШЕЊА НОВЧАНИХ СРЕДСТАВА У НАШОЈ ПРИВРЕДИ

Већ неколико година се код нас користи ограничење трошења средстава („блокирање“) као инструмент економске политике. Под тим треба разумети привремено одлагање трошења делова дохотка које би, без те мере, имаоци могли употребити за набавку разних производа и услуга. Органи који су погођени овом мером (народне републике, народни одбори, привредне организације и др.) спречени су да своја средства утроше у години у којој су их стекли. Право на трошење стичу у следећој години. Али, с обзиром да ограничење опет погађа средства стечена у тој години, која су по правилу већа од оних која се „деблокирају“, значи да средства чије је трошење ограничено стално расту. Стварни износ блокираних средстава није познат, с обзиром да су почетком ове године донети нови прписи којима су ограничења проширена а њихов ефекат још није утврђен. Цени се, доста грубо, да се он приближује суми од 500 мили-